

МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ПРАЦІ

Розглянуто роль інфраструктурного облаштування ринку праці як механізму його регулювання. Надано визначення поняття “інфраструктура ринку праці”.

Ключові слова: ринок праці, державне регулювання, інфраструктура.

The role of infrastructural arrangement of a labor market, as mechanism of its regulation is considered. Definition is made of concept “a labor market infrastructure”

Key words: market of work, state regulation, infrastructure.

Попри те, що становлення ринкових відносин в Україні здійснюється протягом уже понад десяти років, проблема зайнятості залишається нерозв'язаною. Зберігаються застарілі галузева і професійна структури зайнятості населення, пошук роботи і кандидатів на робочі місця здійснюється здебільшого стихійно на основі випадкової інформації, деяким категоріям безробітних не приділяється належної уваги з боку органів з працевлаштування, відзначаються зловживання у сфері соціального захисту від безробіття тощо. Усе це свідчить про те, що державне посередництво в трудових відносинах не до кінця виконує свою роль. Тому сьогодні постало питання про становлення і розвиток інших державних і альтернативних організаційних форм трудового посередництва, які виступатимуть вторинними регулювальниками ринку робочої сили, що виконують ті функції, які повинна виконувати держава. Іншими словами, стає актуальним питання подальшого розвитку і вдосконалення інфраструктури ринку праці (ІРП).

Проблеми формування і функціонування в Україні інфраструктури ринку праці викладено в роботах багатьох учених, а саме: В. Адамчука, С. Бейсенова, В. Герасимчук, Е. Лібанової, П. Мазурка, В. Міненка, Т. Ружелович, І. Сай, Д. Хлебович та ін. Більшість з них розглядають інфраструктуру ринку праці як найважливіший складовий елемент механізму ринкового регулювання зайнятості населення.

При цьому ринкове регулювання не означає відмову від державного втручання. Навпаки, як показують дослідження, чим вище рівень розвитку ринкових відносин, тим сильніше і багатобічний вплив держави на ринкових регулювальників.

Метою статті є визначення інфраструктурного облаштування ринку праці як механізму його регулювання, розгляд поняття “інфраструктура ринку праці”.

Поняття інфраструктури ринку тлумачиться по-різному, а саме: “інфраструктура ринку праці – сукупність, установ та інститутів сприяння зайнятості в єдності з нормативно-правовим середовищем їх діяльності, покликана забезпечити найбільш ефективний шлях до збалансованості попиту і пропозиції робочої сили, реалізацію права людей на працю і соціальний захист” [9, с. 17]; “інфраструктура ринку праці – це державні установи, недержавні структури сприяння зайнятості, кадрові служби підприємств і фірм, громадські організації і фонди та інших, що забезпечують найбільш ефективну взаємодію між попитом і пропозицією на ринку праці. Інфраструктура покликана регулювати відносини між працедавцем і працівником з приводу ціни робочої сили, умов праці, підготовки і перепідготовки працівників, а також організувати і регулювати процеси захисту прав працедавців і найнятих робітників на ринку праці” [1, с. 36]; “інфраструктуру ринку праці розуміють як державні і недержавні структури сприяння зайнятості, кадрові служби підприємств і фірм, громадські організації, нормативно-правове і фінансове середовище, що забезпечують нормальне функціонування ринку праці, найбільш ефективну взаємодію між попитом і пропозицією робочої сили” [7].

Головним завданням інфраструктури є створення економічно вигідних умов, що забезпечують найбільш ефективну взаємодію між попитом і пропозицією на ринку праці [8].

Інфраструктура ринку праці як сукупність складових її елементів і зв'язків між ними функціонує в певному політичному і соціально-економічному просторі, зазнає впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.

Зовнішнє середовище визначається макроекономічними чинниками (стан бюджету країни, інвестиційна активність суб'єктів господарювання і їх фінансовий стан, поведінка продавців і покупців робочої сили тощо).

Внутрішнє середовище інфраструктури ринку праці визначається нормативно-правовими умовами її функціонування, розподілом повноважень складових елементів, їх взаємозв'язками.

На відміну від поширеного в теорії та на практиці підходу до ринкової інфраструктури як сукупності елементів, що забезпечують умови функціонування ринку, на нашу думку, вона являє собою сукупність відносин, що складаються між суб'єктами з приводу організації обміну послуг праці на еквівалентній основі. Сукупності ж організаційно-правових форм та інститутів, що забезпечують взаємодію найнятих робітників і працедавців у процесі працевлаштування і проведення політики у сфері зайнятості, виступають лише формами організації відносин на ринку праці. Акцент на економічних відносинах, а не на організаціях і, тим більше, не на об'єктах, як поширено в економічній літературі, відповідає розкриттю змісту такого

складного явища, як ринкова інфраструктура. Крім того, за такого підходу інфраструктурні відносини ринку праці опосередковуються і виробляють від нього субстанційні відносини. Нарешті, звертається увага на найважливішу відмінну особливість інфраструктурного процесу, його продукти – обмін послуги праці і працевлаштування. Причому разом з товарним характером послуг праці, яка виявляється при еквівалентному обміні, і детермінує ринкові елементи інфраструктури, остання має і неринкові складові.

Деякі автори виокремлюють три рівні інфраструктури ринку праці: державний, регіональний і рівень підприємства [2]. Зважаючи на суть інфраструктури ринку, вважаємо за необхідне виокремити ще один рівень – міжнародний. Його головним елементом є Міжнародна організація праці (МОП), що регламентує питання трудових відносин на міжнародному рівні. З урахуванням цього запропоновано ієрархію рівнів інфраструктури ринку праці і сформульовано властиві їм функції.

Перші два рівні інфраструктури ринку праці (міжнародний і державний) виробляють загальні, відповідно, міжнародні й державні правові та організаційні норми функціонування інших рівнів досліджуваної інфраструктури. Елементи регіонального і первинного рівнів виконують функції, безпосередньо спрямовані на задоволення інтересів суб'єктів локальних ринків праці, на досягнення збалансованості попиту і пропозиції на них.

Визначення сукупності об'єктів, необхідних ринку праці, є невід'ємною умовою формування його інфраструктури.

Нині на регіональних ринках праці тривають активні процеси формування відповідної їх сучасному стану інфраструктури, проте розвинена інфраструктура досліджуваного ринку дотепер не склалася, про що свідчать такі факти:

- 1) невідповідність національного трудового законодавства сучасним вимогам;
- 2) невідповідність інфраструктури ринку праці сучасній організації цього ринку щодо охоплення населення, підприємств і організацій, кадрового забезпечення, виконуваних функцій;
- 3) відсутність різноманітних видів інформаційних і консультаційних послуг з боку елементів інфраструктури, що викликає негативне ставлення до них представників підприємств і населення і переважну орієнтацію контрагентів ринку праці на самостійний пошук робочої сили або роботи;
- 4) невідпрацьованість принципів побудови інфраструктури ринку праці на території;
- 5) неузгодженість і відсутність координації дій різних інфраструктурних елементів;
- 6) нерозвиненість окремих підсистем інфраструктури ринку праці, відсутність їх комплексного розвитку.

Аналіз функціонально-структурних особливостей ринку праці дозволив дійти висновку, що обслуговуюча його система покликана розв'язувати такі питання:

- надати необхідні законодавчо-нормативні основи; здійснювати регулювання ринку;
- сприяти підтримці і стимулюванню зайнятості;
- виступати посередником в працевлаштуванні; захищати інтереси соціального партнерства в трудових відносинах;
- забезпечувати регулювання заробітної плати і міри соціальної підтримки населення у випадках загрози втрати роботи і безробіття;
- здійснювати навчання і перекваліфікацію тих, хто звертаються на ринок праці, незайнятих, безробітних і працівників, які знаходяться під загрозою безробіття;
- реалізовувати науково-дослідне й інформаційно-статистичне наповнення ринку праці;
- сприяти реалізації права на працю і отримання трудового доходу.

Обґрунтування розв'язуваних завдань дозволяє дійти висновку, що інфраструктура ринку праці має низку підсистем, які різняться елементним складом, масштабами і функціями діяльності, організаційною структурою та іншим ознакам.

Зокрема, елементний склад інфраструктури складається як з елементів обслуговування ринку, так і з елементів технології обслуговування, а саме:

- правовий, дослідний та інформаційний комплекси; структури, що виконують посередницькі функції між працівниками і працедавцями, регулююче працевлаштування і зайнятість (біржі праці, служби зайнятості тощо);
- інститути, що регулюють оплату праці і відносини соціального партнерства у сфері зайнятості (союзи працедавців, профспілки тощо);
- служби професійної підготовки і перенавчання, профорієнтації і психологічної підтримки;
- інститути соціального захисту населення у сфері зайнятості; мережа спеціальних фондів фінансування (фонд зайнятості та тощо).

За допомогою інфраструктурних елементів реалізуються інтереси різних суб'єктів ринкових відносин. Суспільні інтереси зі стабілізації зайнятості, раціонального використання трудових ресурсів, соціального захисту у сфері зайнятості, професійної підготовки тощо представляють державні органи, які здійснюють проведення державної політики зайнятості. Державі, оскільки вона поділяє інтереси і працедавців, і найнятих робітників як членів суспільства, спочатку властива арбітражна роль в їх відносинах. Тому в межах правового комплексу інфраструктури вона створює законодавчі передумови регулюючої основи ринку, забезпечуючи своїми актами уніфікацію і регламентацію трудового і соціального партнерства.

Низка державних організаційних форм створюється для прямого регулювання ринку (Міністерство праці, комітети, управління тощо) або окремих сфер праці (системи професійної орієнтації та підготовки кадрів), сприяння у працевлаштуванні, соціального страхування тощо. Їх діяльність, як правило, має багатоцільовий характер, жорстко субординована, фінансово залежна і підконтрольна і через це позбавлена гнучкості.

Вираженням різних інтересів виступають детерміновані ними дії, які проявляються в низці форм, у тому числі розбіжностях і протистояннях. Поділяючи позиції марксистської теорії, що розглядає протиріччя як джерело розвитку будь-яких систем, і ідеї соціального партнерства, що виходять з того, що інтереси учасників соціального процесу завжди в чомусь різняться, якщо не суперечливі, ми не відкидаємо протистояння інтересів суб'єктів соціально-економічної системи ринку праці, але вважаємо допустимим їх поєднання на основі економічного плюралізму. При цьому важливо розрізнити заходи, які можуть посилити або ослабити протистояння і соціальну напругу через формування активного і пасивного впливу на ринок праці.

Так, стимулювання збереження або підвищення рівня зайнятості на підприємствах, створення нових робочих місць, стимулювання пропозиції праці відповідно до потреб ринку, у тому числі професійної і географічної мобільності, усунення дисбалансу попиту і пропозиції, розробка і реалізація програми захищеної зайнятості для окремих категорій населення (молоді, жінок з маленькими дітьми, інвалідів тощо) розглядається нами як активні напрями діяльності інфраструктури. Забезпечення соціального захисту у сфері зайнятості (страхування і виплата допомоги з безробіття), створення сфери застосування зайнятості на громадських і тимчасових роботах, компенсаційні заходи (наприклад, у випадках неповної зайнятості з вини адміністрації тощо) пропонується оцінювати як пасивні форми впливу інфраструктури на ринок праці, оскільки їх реалізація не вирішує його протиріч, а лише пом'якшує соціальну напругу.

Таким чином, інфраструктурні елементи ринку праці ми оцінюємо як вираження стану деякої проміжної системи щодо його внутрішньої (ендогенної) структури і зовнішнього (екзогенного) середовища. Це положення полягає в такому. Під впливом переміщень в економіці, науці і техніці, політико-правовій і еколого-соціальній та інших громадських сферах відбуваються відповідні зміни в тих структурах, які забезпечують організацію і функціонування ринку – його правової основи, потреба працевлаштування, інститутів підготовки і перепідготовки кадрів, які формують потоки пропозиції тощо. Ці зміни відповідним чином впливають на переміщення робочої сили у сфері зайнятості, що встановлює певну внутрішню структуру ринку.

З іншого боку, спостерігається і зворотна за напрямом дія. Рух у внутрішній структурі ринку праці, наприклад, зі сфери зайнятості до сфери незайнятості, може викликати необхідність відповідних змін у діяльності інфраструктурних елементів (змін у формах і умовах підготовки кадрів, роботі служб зайнятості тощо). Проте подібна взаємодія різних інституційних елементів ринку праці складніша. Зв'язки не завжди можуть мати пряму дію, що виділяється, або формуватися в причинно-наслідкових закономірностях, які чітко фіксуються.

У багатьох випадках вплив зовнішньої системи може відбуватися, оминувши проміжну сферу. Наприклад, зміна демографічної ситуації може прямо і опосередковано позначитися на відповідних змінах у структурі й русі потоків на ринку праці. Скорочення обсягів виробництва може супроводжуватися зменшенням кількості зайнятих. Як наслідок – потрібно здійснити відповідну зміну в інфраструктурному елементі ринку, що регулює підготовку і перепідготовку кадрів, тощо. Взаємодія складових цієї системи формує певні моделі ринку праці. Вона здійснюється у співвідношеннях різних типів, що реалізує принцип ринкової диференціації. Перші види зв'язків – всередині інституційно-функціональної структури ринку праці – діють як макроекономічні параметри (наприклад, демографічна ситуація); другі – виражають наявні нормативні відносини (податкові ставки тощо); треті – виступають проявом умови функціонування економіки в справу (наприклад, відтворення фондів); четверті – це евристичні залежності, що виражають поведінку економічних суб'єктів, їх відгуку на зміну зовнішніх умов і внутрішнього стану самої системи господарювання. Необхідно також врахувати, що система має динамічний характер розвитку, який виявляється в реальній тимчасовій затримці.

Таким чином інфраструктурне облаштування ринку праці відіграє важливу роль у становленні механізму його регулювання. Воно є чинником розвитку ринку праці та індикатором переходу до ринку у сфері трудових відносин. Інфраструктура ринку праці покликана узгоджувати інтереси його учасників й амортизувати виникаючі диспропорції між попитом і пропозицією на локальних його ділянках, а отже, трансформувати напружене соціальне благополуччя в благополучне, а благополучне – в комфортне. Від ефективності функціонування інфраструктури ринку праці багато в чому залежатиме кінцевий результат політики зайнятості, яка є складовою частиною загальної соціально-економічної політики, що проводиться державою.

Література:

1. *Адамчук В. В.* Экономика и социология труда : [учебник для вузов] / В. В. Адамчук, О. В. Ромашов, М. Е. Сорокина. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 407 с.
2. *Бейсенов С.* Инфраструктура рынка труда / С. Бейсенов, Т. Мухамбетов // Человек и труд. – 1993. – № 1. – С. 25–28.

3. Герасимчук В. І. Ринкова інфраструктура та її вплив на ринок праці / В. І. Герасимчук. – К. : Укр. ін-т соц. досліджень ; ПК “Принт-Експрес”, 1999. – 33 с.
4. Лібанова Е. Ринок праці : [навч. посіб.] / Е. Лібанова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
5. Мазурок П. П. Інституційне забезпечення інфраструктури ринку праці в Україні / П. П. Мазурок // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2004. – № 197. – Т. V. – С. 1079–1095.
6. Міненко В. Л. Держава як суб’єкт регіонального ринку праці та зайнятості населення / В. Л. Міненко. – Х. : УАДУ ХФ, 2001. – 41 с.
7. Ружелович Т. М. Инфраструктура рынка труда: факторы внешнего и внутреннего влияния / Т. М. Ружелович // Вестник Омского ун-та, 1997. – Вып. 2. – С. 79–82.
8. Сай І. А. Розвиток інфраструктури ринку праці / І. А. Сай // Формування управлінського потенціалу суспільного розвитку України в умовах євроінтеграції : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 2006. – Т. 2. – С. 48–50.
9. Хлебович Д. И. Формирование и совершенствование инфраструктуры трудового посредничества в регионе / Д. И. Хлебович. – Иркутск, 1996. – 217 с.

Надійшла до редколегії 14.10.2010 р.